

"קארסיית צדאם" מלחמת איראן-עיראק 1980

סא"ל דני א'

בהפגזות את העיר חנאקין ואת מתקני הנפט בדמאן. וכן לאחר שאיראן חסמה את השאט-אל-ערב, המוצא העיראקי היחיד לים. בכך אילצה את עיראק לצאת למלחמה.

סדרי הכוחות של הצדדים הלוחמים

צבא עיראק

צבא עיראק שנטל חלק בכל מלחמות ישראל (או לפחות תכנן לקחת בהן חלק). ניסה ללמוד וליישם לקחי קרבות אלה. הלך העיקרי שהפיקו העיראקים ואשר נבע גם מצרכיהם האחרים בתחום ביטחון הפנים ומהצרכים כפי שצצו לפני הלחימה עם איראן ובמהלכה, היה הגדלת מספר יחידות הצבא. (ראה בטבלה).

צבא איראן

צבאה האדיר של איראן כפי שנבנה על-ידי השאה בימיו, נפגע ונחלש אחרי עליית משטרו של חומייני. קצינים רבים חוסלו, הדהו או פוטרו, ואף המסגרות צומצמו. על רקע ניתוק היחסים עם ארה"ב ועזיבת המומחים הצבאיים האמריקנים נפגעו גם אמצעי הלחימה ויודיה הכשירות של היחידות. קשה להעריך כיום את סדר הכוחות האיראניים. (אומדן משוער על-פי נתונים שהתפרסמו ב-1978 ראה בטבלה).

המהלכים הצבאיים

תקריות וקבלת החלטות

כבר במאי 1980 נמסר על תקריות גבול יזומות על-ידי העיראקים בהשתתפות כוחות יבשה, מסוקים ומספר מטוסים. בתגובה על הפעולות העיראקיות באזור מהראן רוכזו שם כוחות של משמר הגבול האיראני שתקפו והפגזו יעדים בעיראק. בתחילת יוני תקפו שוב העיראקים אזורים גבול בגורת מהראן וקצר-א-שירין, והפעילו תותחים וכלים נ"ט. במהלך ההתקפות שכוונו בעיקר כנגד נקודות משמר איראניות לאורך הגבול היו נפגעים לשני הצדדים.

להחזיר לעיראק אזורים גבול ולהחיל ריבונות עיראקית על אזורים אחרים, עמד בפני השליטים העיראקיים אתגר קשה, שיצר משטרו של חומייני, שאף באורח מוצהר להפיל את משטר הבעת' בעיראק בראשו עומד צדאם חוסיין.

על רקע זה ניתן לבחון את מטרות המלחמה בה פתחו העיראקים.

כרמה האופרטיבית היו לעיראקים שלושה יעדים עיקריים:

□ השתלטות על אזורים גבול שונים (שטחים כבושים) שהיו בשליטה איראנית, ואשר מתוקף הסכם אלג'יר מ-1975** צריכים להיות בשליטת עיראק.

□ החלת ריבונות מלאה על אזור השאט-אל-ערב והפיכתו לנתיב מים פנימי עיראקי.

□ השתלטות על אזור חוויסטאן (חלקו המערבי או כולו), שהוא בעל חשיבות מעצם היותו השער הטבעי של איראן למפרץ הפרסי, ועל שום העובדה שמצויים בו מרבית שדות הנפט האיראניים.

בצד המטרות האופרטיביות הללו מתכוונים העיראקים להשיג. באמצעות המלחמה גם יעדים מדיניים. החשובים בהם הם: הפלת משטרו של חומייני או לפחות החלשתו, וכן רכישת עמדת כוח והשפעה במפרץ הפרסי (שהצבא והצי האיראני נחשבים כשוטריו), בעולם הערבי ובעולם כולו. כיום, כאשר המלחמה כבר מתנהלת, טוענים העיראקים כי הם יצאו למלחמה רק לאחר התגוריותיה של איראן, אשר פתחה במלחמה ב-4 בספטמבר

** עפ"י הסכם אלג'יר מ-1975 הסכימו העיראקים לקבל את הגבול הבינלאומי עליו החלטת בין הפרסים לתורכים בהסכם קושטא משנת 1913. הסכמה עיראקית זו באה תמורת הבטחה איראנית להפסיק את התמיכה המסורתית במורדים הכורדים-העיראקים אותם לא הצליחה עיראק לזכא כמשך שנים רבות. (על ההיסטוריה של הגבול בין עיראק ופרס (איראן) ראה מאמרו של עמיהוד ישראלי "אש מתלקחת במפרץ הפרסי", סקירה חדשה, אוקטובר 1980).

בשנת 637 לספה"נ במסגרת התקפת נגד כוללת של הגויסות הערביים-מוסלמיות של החליף עומר, תקפו 30,000 לוחמים בפיקודו של סאעד אבן וואקף גויסות פרסיים שמנו 50,000 לוחמים. בקרב בזק שנערך באזור קארסיה שבדרום ארם נה-ריום, יצאו הגויסות הערביים מנצחים, וכך נפתחה לפניהם הדרך אל לב הממלכה הפרסית.

1343 שנה לאחר מכן, ניסה שליטה הנוכחי של עיראק הערבית, צדאם חוסיין, לחזור על המבצע, ובפקודת המבצע "קארסיית צדאם" הורה לגויסות הערביים-עיראקים להסתער על הגויסות האיראניות של חומייני ולהכותם במלחמת בזק. הדברים הבאים יעסקו בתיאור מהלכי המתקפה העיראקית ותוצאותיה, ובניתוח הלקחים שנלמדו ממנה.

מקורות הסכסוך

שרשיה של המלחמה הנוכחית נעוצים בשני מאבקים עיקריים: האחד — המאבק הלאומי-היסטורי עתיק היוםין בין העם האיראני לעם העיראקי-ערבי על השליטה בעומק ארם נהריים בכלל, ובמרחב השאט-אל-ערב והמפרץ הפרסי בפרט, והשני — המאבק החדש יותר, האידיאולוגי-חברתי, בין השיעיות האיראנית ונושאי דגלה התומייניסטים, לבין הסוניות העיראקית וראשיה — אנשי הבעת'. הרקע ליזמה העיראקית ולהכנות לקראת מלחמת עיראק-איראן 1980 (המלחמה נמשכת גם בשנת 1981), נעוץ בסיכויים ובסיכונים שניצבו בפני ההנהגה העיראקית. בצד השאיפה

* המאמר מסכם את התקופה עד סוף שנת 1980.

התקריות באזורי הגבול נמשכו לסירוגין והתחדשו ביתר שאת בתחילת ספטמבר, כשבמקביל נמסר על ריכוזי כוחות באזורי הגבול בעיקר מצד העיראקים. נראה כי בשלב זה גמלה בלב העיראקים ההחלטה לפתוח במלחמה, והם החלו בהכנות לקראתה.

ההכנות (ער 22 בספטמבר)

שלב ההכנות התאפיין ביזמה עיראקית לכיבוש שטחים מצומצמים לאורך הגבול כולו. הפעילות הלכה והתרכזה לקראת סיומו של השלב ביעד העיקרי, אזור השאט-אל-ערב. בינתיים חלה הסלמה ביחסי שתי המדינות. מחילופי אש עברו העיראקים לקרבות מקומיים שבמהלכם "שחררו" שטחים כבושים באזורי גבול שהיו להלכה אמנם בשטח העיראקי אך הוחזקו בפועל על-ידי כוחות איראניים. נראה היה שבשלב זה פעלו העיראקים לפתרון כוח של בעיות, שהיו שנויות במחלוקת בין שתי המדינות עוד לפני הסכם אלג'יר מ-1975, מתוך שאיפה להגיע להסכם חדש התואם יותר את האינטרסים העיראקיים. בצד התקריות העיראקיות היו זומות פעלו האיראנים בצורה ספוראדית וערכו ניסיונות לתקוף כוחות עיראקיים בשטחים שנכבשו. אירועים אלה הביאו לפרוץ קרב על השליטה בשאט-אל-ערב שהתחולל בשבוע שבין ה-18 ל-22 בספטמבר. במהלך קרב זה פעלו יחידות ארטילריה וכלי שיט של שני הצדדים וכתגובה עליו הכריז רמטכ"ל צבא איראן כי כוחותיו שולטים במצרי הורמוז וכי כל נתיבי השיט בחופי איראן הוכרו כאזורי קרבות. תכליתו של הודעה זו הייתה לנטרל את חשיבות השליטה בשאט-אל-ערב. נראה כי תקופה זו נוצלה על-ידי העיראקים להשלמת ריכוז הכוחות והעברתם מבסיסי הקבע אל עבר שטחי הכינוס מהם יצאו למלחמה.

תכנית המתקפה כפי שגובשה בשלב זה, נועדה בעיקרה להשיג שליטה עיראקית על מחוז חוויסטאן כולל גדתו השמאלית של השאט-אל-ערב ומתקני הנפט שבמחוז, וכן, ואולי כסטייה מהמאמץ העיקרי, להשתלט גם על אזור עילם (לוריסטאן) או לפחות על חלקו המערבי בקרבת הגבול העיראקי. העיראקים סברו כי לשם השגת השליטה די בהשתלטות מהירה על הערים החשובות ועל הצמתים והצירים העיקריים המובילים מאזורי הקרבות לשאר אזורי איראן. לשם ביצוע התכנית רוכזו לאורך הגבול המשותף סדר כוחות של כעשר דיביזיות מתוך ה-12 שברשות הצבא, כשמולץ כוחות משמר גבול איראניים ושתי דיביזיות משורינות (אחת בכל גורה) וכוחות מעטים נוספים.

שלב ההצלחות

נראה כי עיקרי תכניתו של הצבא העיראקי להפעלת גייסותיו בלחימה כנגד איראן היו כדלהלן:

□ השמדתו על הקרקע של מרבית חיל האוויר האיראני על-ידי חיל האוויר העיראקי.

□ חדירה של כוחות היבשה לתוך שטח איראן במספר מאמצים בפיקוד שתי מפקדות קורפוסים.

ב-22 בספטמבר החלה מתקפה עיראקית כוללת על איראן שנפתחה במאמץ אווירי להשמדת חיל האוויר האיראני. מאמץ מפתיע זה כלל מספר מטסים שנועדו לפגוע בשדות התעופה שבמערב איראן וכן בשדה התעופה הבינלאומי (הכולל גם שדה תעופה צבאי) בטהרן.

מאמץ זה, כפי שהסתבר מאוחר יותר, נכשל ולא הביא לפגיעה משמעותית בחיל האוויר האיראני ובתשתית שדות התעופה שלו. בצד המאמץ האווירי הוחל ב-23 בספטמבר גם בפעילות יבשתית שהתמקדה בשתי גורות: האחת — גורת ההר המרכזית (מערב עילם) בה החלו העיראקים במאמץ של הקורפוס הצפוני המבוסס בעיקרו על כוחות חי"ר מוגברים בטנקים וארטילריה. יעדו העיקרי של מאמץ זה היה השתלטות על מבואות הציור הקצר המחבר את בגדד דרך עמק הדיאלא עם טהרן לעבר עיר המחוז קרמנשה ותנועה לאורך הציור. במהלך זה נכבשה כבר לאחר שני ימי לחימה העיר קצר-א-שירין והכוחות העיראקי-ים הגיעו עד לפאתי העיר סרפול-זאהב ובמאמץ שפנה לכיוון דרום-מזרח גם לעבר העיירה גילאן. כאן נותק צינור הנפט האיראני המזרים נפט גולמי מהשדה של נפשה לבתי הזיקוק בקרמנשה. בצד המאמץ פעלו גם שני כוחות דיביזיוניים נוספים מגורות משניות לעבר הערים סומאר ומהראן וכאן נכבש צומת דרכים מקומי.

הגורת השנייה הייתה גורת מישור חוויס-טאן. כאן פעלו כוחותיו של הקורפוס הדרומי תוך שהם מתבססים על שלושה מאמצים דיביזיוניים של כוחות שריון וחי"ר ממוכן. המאמצים הדיביזיוניים הופעלו כלפי היעדים הבאים: האחד לכיוון הגדה השמאלית (מזרחית) של השאט-אל-ערב ובה עיר הנמל חורמשהר ועיר הנפט עבאדן. השני לעבר בירת המחוז וצומת צינורות הנפט אהוזה במרכז הגורה. והשלישי לכיוון העיר דיזפול, שטח המפתח בצפון חוויסטאן, בפתח המצר ההררי המחבר את האזור כולו עם לב המדינה, אזור טהרן.

כתגובה על המאמצים העיראקיים הפעילו האיראנים, שפעולותיהם נשאו בעיקר אופי תגובתי לפעילות העיראקית, את הכוח האופרטיבי העיקרי שלהם, את חיל האוויר. כתגובה על התקפות אלה עברו העיראקים כבר בשלב השני לתקיפות דומות, בעיקר על יעדי נפט באזור עבאדן, וזאת כיוון שמרבית היעדים המקבילים באיראן רחוקים מהעיראקים.

האיראנים המשיכו לבצע מספר גדול יחסית של תקיפות בעומק עיראק על מתקנים אסטרטגיים, כולל מתקני נפט, תשלובת כימית ואפילו על הכור הגרעיני העיראקי וכן על שדות תעופה וערים, ובכך הסירו למעשה את הטאבו המקובל של אי תקיפת יעדי נפט.

בעשרת הימים הראשונים ללחימה הצליחו העיראקים להפעיל את עיקר כוחם היבשתי לאורך החזית בת 600 הק"מ ובמקביל הפעילו את חיל האוויר וטילי קרקע-קרקע לתקיפת מטרות בעומק. הגייסות הקרקעיים התקדמו והשתלטו על שטחים וריכוזי אוכלוסייה. ההתקדמות בשתי הגורות העיקריות נמשכה באיטיות והיא כוונה בעיקרה לערים המרכזיות קצר-א-שירין שנפלה, חורמשהר שהחזיקה מעמד עוד זמן רב, עבאדן, אהוזה ודיזפול העומדות בקו האש גם כיום.

ההתקפה בצפון, שהופעלה בשלושה מאמציים, נעצרה כבר לאחר שבוע של לחימה במרחק של כ-40 ק"מ מאזור ג'בל כביר לאחר השתלטות על שטח של כ-400 ק"מ רבועים. חלק מהכוחות שנלחמו כאן הועברו עתה לגורת הלחימה העיקרית בדרום מישורי חוויסטאן, בה רוכזו עתה כוח בן חמש עד שש דיביזיות המהווה יותר ממחצית הצבא העיראקי.

מאמציו של הכוח הלוחם בדרום התרכזו עתה בשלושה יעדים: האחד — בן שתי דיביזיות משורינות, בצפון-מערב חוויסטאן בשולי מורדות ההר לעבר שטח המפתח של דיזפול. השני — דיביזיה משורינת ודיביזיה ממוכנת מהצפון ואח"כ גם מהדרום לעבר בירת מחוז אהוזה השוכנת בלב חוויסטאן. והמאמץ השלישי העיקרי שפעל לעבר חורמשהר ועבאדן לאורך השאט-אל-ערב וכלל דיביזיה ממוכנת, דיביזיה משורינת וכוחות מיוחדים.

בצד הקרבות באוויר התלקחו מדי פעם גם קרבות בים כשעיקר פעולת הצי העיראקי מתמקדת בצפון המפרץ ובאזור השאט-אל-ערב. שני הצדדים טענו לניצחון, אך נראה שידו של חיל הים האיראני הייתה על העליונה כמעט בכל המפגשים.

הצבא האיראני הסדיר, שחנה באזורי הגבול, נסוג בשלב זה מפני הכוחות העיראקיים תוך שהוא מנהל קרב הגנה נייד ומצפה להתארגנות ולהגעת התגבורות. בכל אותה עת הופעלה עצמתו האווירית לתקיפת יעדים אסטרטגיים ומטרות טקטיות בשטח, במגמה לשבש את פעולתה של מכונת המלחמה העיראקית.

בעקבות ההתנגדות וההתקדמות האיטית הביעו העיראקים כבר בליל 28-29 בספטמבר נכונות להפסקת אש. בדבריו בנואם לאומה הודיע נשיא עיראק, צדאם חוסיין, כי צבא עיראק השלים את משימותיו וכבש בפועל את כל היעדים שנקבעו לו. בין היעדים נקב הנשיא

בשמות הערים קצרא-שירין וסרפול-זאהב, שאכן נפלו ובשמות הערים אלמוחמרה (שמה הערבי של חורמשהר) שנפלה רק בתקופה מאוחרת יותר, ואהוו ודיזפול שלא נפלו למעשה עד היום. בנאומו הכריז הנשיא העיראקי כי ארצו מוכנה להפסיק את הלחימה מיד, אם איראן תיענה לדרישות העיראקיות.

המלחמה במוקדים

במהלך השבוע הראשון של אוקטובר חלה הא-טה בהתקדמות הכוחות העיראקיים. תוך כדי ביצוע משימותיהם הם החלו נתקלים בקשיים מרובים שנבעו הן מבעיות השטח (השטח ההררי בגזרת הלחימה במרכז, ומכשולי המים של הנהרות בגזרת הלחימה הדרומית), והן מבעיות של לחימה (כולל היפגעות לוחמים ומפקדים ובעיות כשירות של אמצעי הלחימה שנפגעו ונשחקו גם כתוצאה מתקיפות האוויר שנמשכו כל העת). בשלב זה נמסר לראשונה על שילובם של מסוקי תקיפה בלחימת שני הצדדים.

האיראנים, שעד שלב זה נלחמו עם כוחות הביטחון-השוטף שלהם, שהיו ערוכים בגזרות הגבול ערב פתיחת הלחימה, החלו מעבירים תגבורות של כוחות חי"ר ושריון וכן של לוחמי "צבא המהפכה", ובכך הגדילו את סדר הכוחות המשתתפים בלחימה ואת כוחות העתודה בכל גזרה. כוחות אלה ובעיקר "הבלתי סדירים" שביניהם היו אפקטיביים ביותר בלחימת הכוחות העיראקיים המתקדמים. "לוחמי צבא המהפכה" והמיליציה האזרחית — כוח המפתח שהחל חוצץ בין הצבאות הסדירים לבין הצבא העיראקי — השלימו בקנאות שלהם את שחסר להם בידע צבאי.

בליל 10-11 באוקטובר הצליחו העיראקים להתקדם בגזרה הדרומית של חוסיסטאן ואף לצלוח בעזרת מצופים ומעבורות את הקרון, הנהר הגדול החוצה את המרחב (שרוחבו בין 300 ל-500 מטרים) באזור אלמחמרה, כ-20 ק"מ מצפון לעבדאן. בצד הצליחה המוצלחת פגעו הכוחות העיראקיים, לראשונה, בפעולה קרקעית גם באלמנט של תשתית הנפט בצינור המוביל תזקיני נפט מעבדאן צפונה לעבר אהוו ומכאן לעבר טהרן. התנגדות איראנית חלשה שהתבססה כמעט רק על מסוקים לא מנעה את הצליחה, שבאמצעותה קיוו העיראקים לעקוף את מערך ההגנה האיראני ממערב לעיר עבדאן (המוקפת במכשולי מים מכל עבריה). מערך שהתבסס על מספר טנקים שהתחפרו ושלטו באש על הגשר היחיד מעל הקרון בציר חורמשהר-עבדאן. באיגוף זה התכוונו להגיע אל עבדאן מצפון ואף לנתק את הצירים המגיעים אל העיר ממזרח ומדרום. צליחה זו אפשרה גם פיתוח המתקפה צפונה אל עבר בירת המחוז אהוו והנעת כוחות (וזאת לאחר קיפאון שחל כאשר הכוחות שפעלו בצפון הגזרה מול הערים דיזפול ואהוו

"נתקעו" במקומם על גדת הנהר קרחה במרחק מה מהערים). ניסיונות לצלוח את הקרחה נכשלו כפי הנראה. כאן הפעילו העיראקים לראשונה טילי קרקע-קרקע כנראה מסוג פרוג נגד מטרות בתוך העיר דיזפול, מתוך כוונה להסב נזקים ולהביא לפגיעה מורלית בקרב האזרחים ומגיני העיר.

בשלב זה הפכה הלחימה לסטאטית והתרכזה במספר מוקדים בעיקר בחזית חוסיסטאן כששני הצדדים ממעטים בתנועות. העיראקים שעברו להגנה בגזרת ההר המשיכו בניסיונות התקפה לעבר המוקדים העירוניים, שטחי המפתח של חוסיסטאן.

בצד מאמץ הלחימה במישור הצבאי הטהור פתחו העיראקים גם במאמץ כלכלי לוגיסטי. הם החלו בהריסה שיטתית של מתקני נפט (בעזרת חיל אוויר וארטילריה) ושל צינורות נפט (בפעולת כוחות אוויר וכוחות קרקע) מתוך מגמה לפגוע בכושר הייצור וההספקה של מערכת הדלק לאיראן כולה ולגייסות הלוחמים בפרט (כולל חיל האוויר).

ניסיונותיהם של העיראקים להשתלט על חורמשהר תוך החדרה מוחצת של טורי שריון נתקלו בלחימה עיקשת של הגייסות המגינים. הקרב בשטח הבנוי נמשך צעד אחר צעד. העיראקים שינו את הטקטיקה והצליחו להשתלט על מרבית שטחו של הנמל תוך הפעלת כוחות מיוחדים בסיוע מסיבי של ארטילריה, חיל אוויר וטנקים. כיסי התנגדות איראניים של כוחות סדירים וכוחות מיליציוניים המשיכו לנהל קרבות רחוב קשים תוך התקפות התאבדות והפעלת אמצעים נ"ט, כולל בקבוקי מולוטוב, ובכך הקשו על השתלטות עיראקית מוחלטת.

לאחר שהשלימו ריכוז כוחות בעיקר לעבר הגזרה המרכזית ההררית באזור קרמנשה החלו האיראנים במהלך ה-18-19 באוקטובר בהתקפות נגד מקומיות תוך שילוב גדל והולך של מסוקי תקיפה. הקרבות בשטחים הבנויים בחורמשהר ובעבדאן נמשכו. בלחימה בפרברי הערים אהוו ודיזפול לא חלה שום תווה להוציא השתלטות של העיראקים על מרכז הבקרה האווירי האיראני הגדול של אידג' מדרום לדיזפול. כדי להביא לשינוי במצב ניסו העיראקים שוב את הקלף המורלי ופגעו במטח טילים נוסף בליל 25-26 באוקטובר במרכז העיר דיזפול וגרמו שם לנפגעים רבים.

במקביל החלו העיראקים לפתח מאמץ נוסף מצפון-מערב לעבר העיר אהוו. מאמץ זה נבלם במערך הגנה איראני בגזרת העיר סוסג'רד מצפון-מזרח ליעד. האיראנים שהחלו חשים בטבעת המצור המתהדקת על עיר הנפט היוקרתית עבדאן, המשיכו בניסיונות פריצה של טבעת הכיתור ובניסיונות לתגבר את הכוח המגן על העיר. לעומתם השתדלו העיראקים לפגוע במורל הלוחמים והרבו בהפגזות ארטילריות ובקריאות לתושבים להיכנע. כאן התייצבו שוב מטוסי חיל האוויר האיראני

טבלת סד"כ (הנתונים נכונים למועד פתיחת המלחמה)

איראן	עיראק		כוח אדם
285,000-150,000	200,000	סד"ר	
400,000-300,000	250,000	מילואים	
משמר המהפכה	75,000	אחרים	
			סד"כ יבשה
3	4	ד"ב' משורינות	
—	4	ד"ב' ממוכנות	
3	4-2	ד"ב' חי"ר	
7	13	חט' משורינות	
3	12	חט' ממוכנות	
10	12-6	חט' חי"ר	
		חטיבות	
2	2	כוחות מיוחדים	
			נשק יבשה עיקרי
כ"1750	כ"3,200	טנקים בינוניים	
כ"250	100	טנקים קלים	
כ"1,000	כ"3,000	נגמ"שים	
כ"1,000	1750	תותחי שדה	
כ"2,000	1,200	תותחים נ"מ	
72	12 ("סקאד")	משגרי טילים	
	26 ("לונה")	קרקע קרקע	
סוגים שונים	"סאם 2, 3, 6"	טילים נ"מ	
סוגים שונים	סוגים שונים	טילים נ"ט	
			חיל אוויר
כ"450	כ"400	מטוסי קרב	
?	כ"13	וקרב הפצצה	
כ"450	276	מפציצים	
כ"80	52	מסוקים	
		מטוסי תובלה	
			צי 4
3	14	משחתות טילים	
12	12	סטי"לים	
14	3	טרפדות	
3	4	ציודות צוללות	
4		נחתות טנקים	
4		צוללות	
4		פריגטות	
5		קורבטות	
4		שולות מוקשים	
	10	ספינות נחיתה	
		סירות משמר	
		מטוסי ומסוקי	
	63	צי (כולל מסוקי וצל"ל)	

1 מהם כ"500 נגמ"שי סיור "קסקוול".
 2 מהם תותחים נ"מ מתנייעים ZSU 23/4
 ZSU 57/2.
 3 כולל מסוקי תקיפה.
 4 כל כלי השיט העיראקיים מתוצרת סובייטית.

ולראשונה סייעו לכוחות הקרקע במשימות ההגנה שלהם לצד מסוקי התקיפה.

כדי להשלים את כיבוש עיר הנמל חורמשהר החישו לכאן העיראקים במהלך השבוע השלישי של חודש אוקטובר תגבורות של יחידות חי"ר, נ"מ ונ"ט. ב-24 או ב-25 באוקטובר נפלה העיר חורמשהר, אך קרבות בודדים של כסיס התנגדות נערכים בה עד היום. העיראקים הכבידו את המצור על עבדאן תוך שהם נלחמים במערכי הגנה איראניים המאבטחים את ציר התגבור האחרון ממזרח לעבדאן לעבר עיר הנמל בנדר-חומייני (בנדר-שהפור). במקביל החלו העיראקים בהתקדמות דרומה לאורך הגדה המזרחית של השאט-אל-ערב לעבר עיר הנמל האיראנית חוסרוואבד. מתחילת חודש נובמבר נמשך מצב הקיפאון. העיראקים המשיכו ללא הרף בניסיונותיהם להשלים את כיבושה של עבדאן תוך ניסיונות למוטט את מערך ההגנה ואת מורל התושבים. יחידותיהם הממוקמות בחורמשהר הותקפו מדי פעם על-ידי כוחות איראניים קטנים והם המשיכו לדווח על הצלחות, אם כי בפועל לא הייתה זו אלא דריכה במקום.

מאז תחילת נובמבר, למעשה במהלך החודש כולו נמשך הלחץ העיראקי בשתי גזרות תוך המשך של מעין "מלחמת התשה", כאשר האיראנים עורכים התקפות נגד מקומיות, פשיטות ותקיפות ארטילריה וחיל אוויר בשאר הגזרות. העיראקים המשיכו באמצעיהם להשתלט על עבדאן ובמקביל להרחיב את שליטתם בחוויסטאן או לפחות להשתלט על בירת המחוז אהוזה, אך ניסיונותיהם עלו בתוהו. הם נתקלו בהתנגדות איראנית עיקשת הן בשטחים הבנויים של עבדאן והן באלה של סוסנגרד העיר השוכנת בואך אהוזה, שם שיפרו האיראנים את מערך ההגנה שלהם. לקחי העיראקים מקרבות השטח הבנוי בחורמשהר השפיעו כנראה על קצב האירועים. העיראקים שזה מכבר הגיעו למסקנה כי לא יצליחו להשתלט במהירות על חוויסטאן כולה, יודעים כבר שהלחימה בשטח בנוי הנה מסובכת. הם כיתרו, הפעילו ארטילריה וניסו מדי פעם לפרוץ לעיר אך לא בנחישות החלטתה. הם תקפו בגזרות מקומיות והפעילו מטוסים אך נמנעו מלהילחם ומלספוג אבדות כבחורמשהר. נהר הבהמנשיר המהווה את גבולה הצפוני של העיר אפשר לכוחות שכתוכה להגן גם על האגף החשוף. ניסיונות העיראקים לגשר מעליו ולחזור לתוך העיר עלו בתוהו.

בגזרת סוסנגרד ומול דיפול בלמו האיראנים כל ניסיון עיראקי להתקדמות, בעוד שבגזרת ההר נמסר מדי פעם על הצלחות איראניות מקומיות. חילות האוויר של שני הצדדים המשיכו בתקיפות הדדיות, אך בעוד חיל האוויר העיראקי המשיך לתקוף יעדים, עסקו מטוסים איראניים בסיוע לכוחות הנלחמים על הקרקע בעיקר בגזרות הלחימה הקריטיות. גם כיום נמשכו החיכוכים ומדי פעם מסר אחד הצדדים על הטבעת כלי שיט של היריב.

ב-16 בנובמבר הורו האיראנים כי כוח עיראקי משוריין הצליח לחדור לתוך העיר סוסנגרד, אך כבר ב-17 בחודש הוא נהדף על-ידי האיראנים תוך ניהול קרבות רחוב קשים. גם בגזרת עבדאן חידשו העיראקים את התקפותיהם וניהלו קרבות בפרברי העיר, אך נהדפו לאחר קרבות קשים על-ידי כוחות איראניים עד מצפון לנהר הבהמנשיר ועד ככלל. במהלך הקרבות בגזרה, נפצע גם מי שהיה שר ההגנה האיראני, בשעה ששימש מפקד הכוחות האיראניים בחוויסטאן. תוך כדי לחימה מקומית בגזרות השונות הפעילו שני הצדדים מסוקי תקיפה חמושים כשהצד העיראקי מפעיל מדי פעם גם טילי קרקע-קרקע בלחימה הטקטית בגזרות השונות בעיקר לעבר ריכוזי אוכלוסייה. העיראקים והאיראנים כאחת יצאו כל העת בהודעות צבאיות על הצלחות מקומיות של כוחות הקרקע ועל תקיפות נוספות של מטוסים משני הצדדים. בשבוע האחרון של חודש נובמבר נמסר יותר ויותר על יזמות איראניות שכללו טיהור העיר סוסנגרד מאחרוני הכובשים העיראקיים, ניסיונות נוספים להרחיק את טבעת המצור על עבדאן ואף לפרוץ ממנה, וכן ניצול הזירה ההררית להתקפות נגד, בעקבותיהן דיווחו האיראנים על הצלחותיו בשטח של כוח משוריין אותו ריכזו באוזה.

בצד הקרבות ביבשה שוב נמסר על קרב ימי שנערך בין ה-29 ל-30 בנובמבר בצפון-מערב המפרץ הפרסי. בקרב זה הטביעו האיראנים לטענתם ארבעה סטי"לים מתוצרת סובייטית ושבע ספינות תותחים נוספות באזור מינת-אל-בקר. כמו כן דיווחו האיראנים גם על פגיעה רצינית של יחידות קומנדו ימי במסוף הנפט העיראקי מדרום הנמל פאו. כתגובה על התקיפה הימית האיראנית פעלו יחידות צי עיראקיות כנגד מתקני צי איראניים בצפון המפרץ הפרסי באזור חור מוסא, המוצא הימי היחיד לנמל האיראני שנוחר בצפון המפרץ - נמל בנדר-חומייני (בנדר שהפור).

מלחמת החפירות

חודש דצמבר לא הביא לשינויים גדולים במ-הלכי הלחימה ובגזרות הלחימה שמוקדיהן המשיכו להיות באזור חוויסטאן, בקרבת הערים עבדאן ואהוזה, כאשר האיראנים הם שמגלים את הזימה. בגזרת עבדאן הצליחו האיראנים להביא לנסיגה נוספת של הכוחות העיראקיים, לבלום מתקפות עיראקיות, ולהש-איר צמתים וצירים פתוחים, ובכך לפרוץ חלקית את המצור העיראקי על העיר. במהלך הקרבות הפעילו שני הצדדים מסוקי תקיפה וניהלו חילופי אש ארטילריים.

מול הכוחות העיראקיים בגזרת סוסנגרד (במאמץ העיראקי מול בירת המחוז אהוזה) פעלו הכוחות האיראניים והצליחו להסיג את הריכוזים העיראקיים מספר קילומטרים מער-בה. מגזרות ההר בצפון נמסר על קרבות קשים

וגם כאן תוך גילוי יזמה איראנית שכללה הפעלת כוחות מיוחדים בפשיטות וכוחות משוריינים.

הלחימה הסטטית המאופיינת בחילופי אש ארטילרית ובתקיפה אווירית, כולל הפעלת מסוקים נ"ט, נמשכה בכל הגזרות. חיל האוויר האיראני גילה מדי פעם יזמות חדשות, השתלב בתקיפה באזורי הגמגמ והמשיך בהפצצותיו על מתקני נפט ויעדים שונים בדרום עיראק ובצפונה. גם חיל הים האיראני המשיך להפגין את עליונותו במפרץ וניסה להוכיח מדי פעם כי גם השליטה העיראקית על השאט-אל-ערב אינה מלאה. במהלך ה-8-9 בדצמבר תקפו כלי שיט איראניים את האי אל רדאף שבשאט-אל-ערב, מצפון-מערב לעבדאן, ופגעו בתותחים, שפעלו ממנו לעבר גזרת עבדאן.

וכאילו כדי לתת יתרון תוקף למצב הסטטי הכריזו נשיא עיראק באוזה לפני ממשלתו ב-7 בדצמבר כי צבא עיראק ימשיך להחזיק בשטחים שכבש לפני המלחמה וייערך להגנה, מאחר שאין בכוונתו להמשיך ולהעמיק את חדירתו לתוך השטח האיראני.

על המאורעות המקומיים המאפיינים שלב זה של הלחימה השפיעו גם תנאי מזג האוויר. העיראקים דיווחו אמנם על הכנת תשתית לקראת הישארות בחוויסטאן למשך החורף. הכנות אלה כללו סלילת כבישים, חיבורים לרשת הדואר והטלפון, בניית מערכות ביצורים והעברת אוכלוסייה ופליטים. אך מזג האוויר החורפי, השלגים, הגשמים בהר ובעיות העצירות בעיקר בשטח המישורי של חוויסטאן היקשו על תנועת כוחות ועל תנאי חייהן של היחידות הפועלות בשטח.

בצד ההודעות של שני הצדדים על הצלחות מקומיות דיווחו העיראקים על תפיסת נשק שלל ועל הפעלתו על ידם. בין השאר הוכרו טנקי פטון מ-60, טנקי צ'יפטיין, תותחים מתנייעים 155 מ"מ וכן משגרים לטילי טאו. בנוסף לנשק השלל הציגו העיראקים מעת לעת גם נשק מודרני המופעל על ידם. בין השאר הוצג לראשונה בפעולה קרבית טנק ט-72 וכן תותחים מתנייעים סובייטיים (וזהי הפעלה קרבית ראשונה של כלי נשק מזרחיים אלה).

באמצע דצמבר פתחו האיראנים בפעולות התקפיות בעיקר בגזרת ההר בין הערים סרפול-זאהב וקצרא-שירין. כאן זכו כנראה האיראנים להצלחות בעוד העיראקים דיווחו על הצלחת הבלימה. כתגובה על מאמץ זה דיווחו העיראקים על פתיחת "חזית לחימה" חדשה צפונית והררית יותר, מצפון לקצרא-שירין בלב האזור הכורדי. הפעולה אשר לוותה כנראה גם בסיוע כורדי נועדה בראש ובראשונה להפגין פעילות עיראקית, אך נראה שלא היה בה משום פתיחת חזית חדשה.

וכאילו כדי לסכם פרק זה של לחימה חזר ב-24 לחודש נשיא עיראק, צדאם חוסיין, ואמר כי הכוחות העיראקיים ימשיכו לשבת בשטחים שכבשו כל עוד לא יכירו האיראנים בזכויותיה של עיראק.

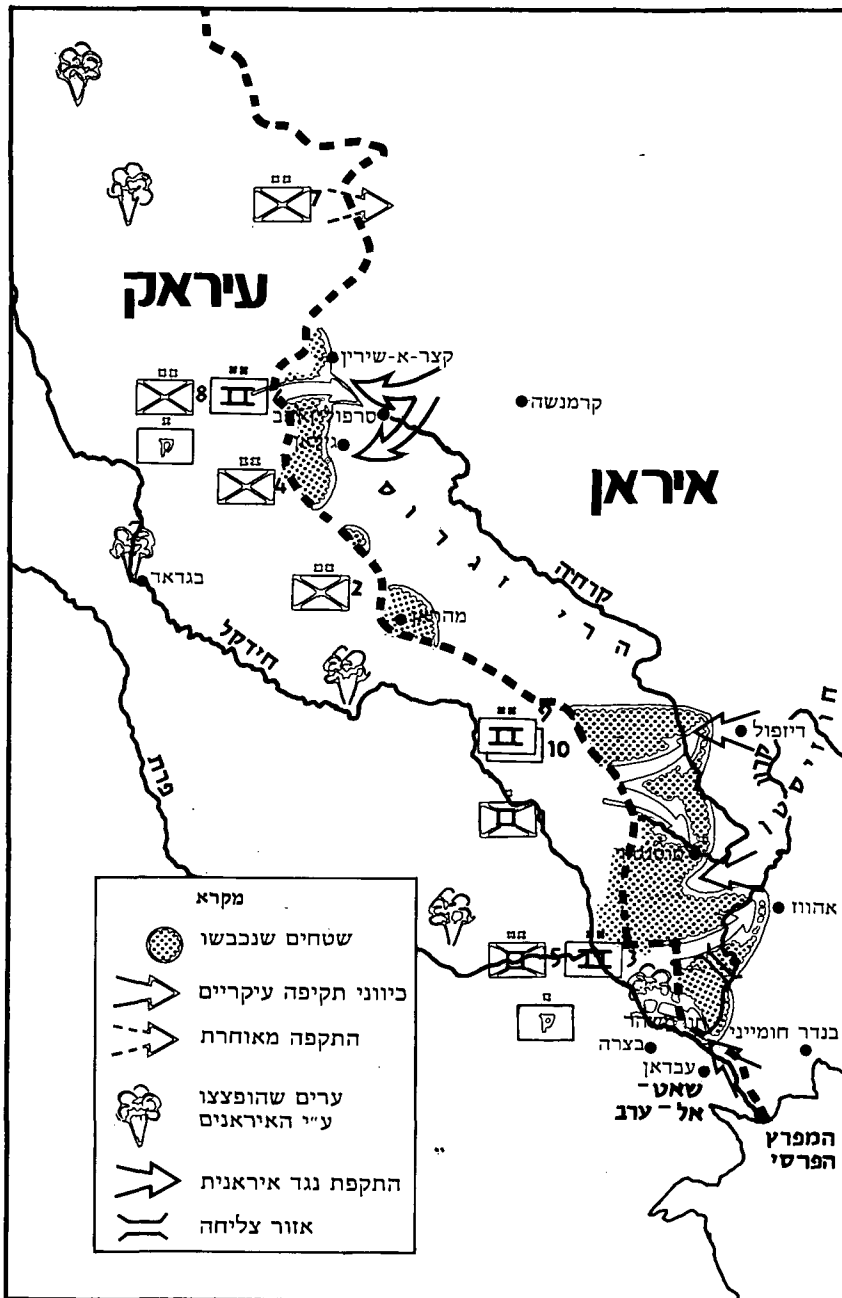
מבחן המלחמה ותוצאותיו

מלחמת עיראק באיראן, המלחמה שתוכננה להיות מהירה ומכרעת, הפכה להיות ממושכת ומתישה. צבא עיראק, הזרוע שנועדה לאפשר למשטרו של צדאם חוסין להגשים את מדיניותו, נתבע לבצע מטרה צבאית ונראה כי לא עמד בה.

כצעד המקדים כל מהלך צבאי מקיים כל דרג מדיני וצבאי הערכת מצב לאורך של המטרות ובוחן את כלל המרכיבים המשפיעים ומגיע להחלטה אם וכיצד הוא יכול להגשימן. בנוסף למטרות המדיניות ולצדן, היה על הצבא העיראקי לפעול, לדעתו, להשלמת משימה אחת: השתלטות על גדתו השמאלית (מזרחית) של השאט-אל-ערב כדי להפכו לנחית מים פנימי של עיראק. משימה זו הורחבה כנראה להשתלטות על אזור חוויסטאן כולו כולל שדות הנפט ומתקני הנפט שבתוכו. כדי לאפשר ביצוע משימות אלה הוטל על כוחות נוספים של הצבא העיראקי לבצע פעולת הסחה במאמץ משני באזור ההר, לרכז לשם תשומת לב וכוחות איראניים ולאפשר לכוח הפועל בדרום להשלים את משימותיו. בהערכת המצב העיראקית היו כפי הנראה מספר שגיאות.

נראה כי בהגדרת המטרה הצבאית הגבילו עצמם העיראקים מראש ולא הציבו לעצמם יעדים רבים מדי. בנייתו הקרקע מקובל כיום להציג את הערכת העיראקים כמוטעית. לדעתו מכירים העיראקים היטב את גזרות הלחימה ונתונו השטח בגזרות הלחימה לא באו אליהם כהפתעה. את אזור הלחימה המשני בהר מכירים העיראקים מלחימה רצופה בת מספר שנים במורדים הכורדים. (העיראקים היו הצבא היחיד במזרח-התיכון שבנה עוצבות ייעודיות ללחימה בהר והפעילו בשנות המרד הכורדי). גם את גזרת חוויסטאן מכירים העיראקים וברור שלא חיכו להם כאן הפתעות רבות. הם תכננו מראש את כוחות השריון והח"ר הממוכן שלהם לשטחים מישוריים אלה לעומת כוחות ח"ר וכוחות מיוחדים מוגברים בשריון שהופעלו בהר. (את אולת ידם בכל הקשור לצליחת מכשולי מים קשה להציג כליקוי בהערכת המצב) נראה כי את הבעיות שמציבה הקרקע חזו העיראקים מראש אף שלא תמיד נתנו להן תשובה מתאימה.

את הליקויים העיקריים בהערכת המצב יש לראות בנושאי יחסי הכוחות, הזמן והמרחב. הקברניטים העיראקים הפכו כנראה שבויים לתחושה כי בידיהם עצמה רבה, בעוד שמולם ניצב צבא מתפורר. צבא עיראק גדל ולמעשה הכפיל ואף שילש את מסגרותיו מאז מלחמת יום הכיפורים. מספר המסגרות גדל, נרכשו אמצעי לחימה ושובץ כוח אדם, אך המערכת כולה חסרה כנראה את הגיבוש והאימון המאפשרים לבטא את העצמה המספרית ולתרגמה לביצועים בשטח. פעמיים לקה כאן המתכנן. הוא הסתווור ממספרי המסגרות של כוחותיו (10-12 דיביזיות) ובצד זאת העריך כי

מפת המתקפה העיראקית

גם גורמים נוספים שנלקחו בחשבון בהערכת המצב העיראקית הוכחו כמוטעיים. העיראקים קיוו כי האוכלוסייה הערבית המקומית של חוויסטאן תצא לקראתם ותשתף עמם פעולה, אך תקווה זו לא התגשמה. הם קיוו כי סכסוכים פנימיים בין גורמי המשטר באיראן ומורל נמוך של האוכלוסייה ישפיעו על הגייסות. אולם בפועל הוכח כי המוטיבציה של הכוחות האיראניים הסדירים והמיליציות שפעלו לבלימת העיראקים והדיפתם נשמרה. מי שגורם המורל השפיע עליו יותר היו דווקא הגייסות העיראקיים שרבים מחייליהם ערקו לביתם או אף הרחיקו לכת והסגירו עצמם לאיראנים.

בצד תחושת הכישלון המלווה כנראה את

מסגרותיו של האויב (4-5 דיביזיות) מנופצות ומפוררות (אף שבפועל היו חלק גדול מהמסגרות האיראניות מפוררות, הם פיצו את עצמם בתגבור של כוחות מיליציוניים שפעלו מתוך אמונה ומוטיבציה ועמדו בפרץ מול הכוחות הסדירים העיראקיים). כמו כן לא הוערכה נכון יכולתו של חיל האוויר האיראני שלפי העיראקים היה צריך להיות מקורקע ובלתי כשיר ברובו. בסעיף זמן ומרחב טעו המתכננים כאשר ראו לפנייהם מלחמת בוק. הם העריכו כי הצבא האיראני זקוק למשך זמן ארוך כדי להתגייס ולהתארגן, דבר שהוכח כלא נכון. מפקדי הצבא העיראקי לא העריכו כי המלחמה תימשך זמן כה רב, דבר שיאפשר לאיראנים להתארגן ולחורף להשפיע.

ונוסתה מערכת הגנה אווירית. כמו כן היה זה שדה הקרב הראשון בו הפעילו, שני הצדדים, וכנראה בהצלחה יחסית, מסוקי תקיפה המושיים בטילים נ"ט.

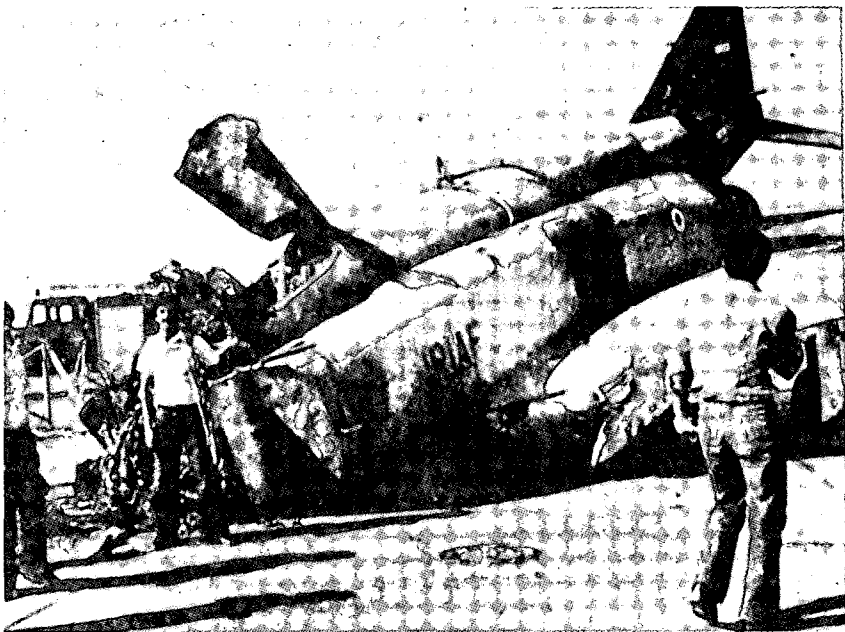
אחרית דבר

"הצבא העיראקי החזק, המצויד בכלי נשק סובייטיים החדשים ביותר, לא הצליח להתגבר על צבאה של איראן — המדינה המתפוררת. אם כך הרי שעיראק החזקה והמאוחדת, חלשה יותר מאיראן המשוועת". כך כתב אניס מנצור ("אוקטובר", מצרים, 26 באוקטובר 1980). הצבא העיראקי נחל אמנם הישגים וגילה עליונות על פני הכוחות האיראניים, השתלט על "השטחים הכבושים" באזורי הגבול להם טען על פי הסכמי קהיר וכבש שטחים נרחבים ממערב חוויסטאן, כולל עיר הנמל חורמשה. אולם אם קיווה צדאם חוסין לנהל מלחמה מהירה שתביס את איראן ותביא אותה לכניעה מדינית, הרי שהדבר לא עלה בידו. האיראנים גילו כושר התנגדות בשטח והתלכדות לאומית סביב הנהגת חומייני. רוח לאומית איראנית המשולבת בקנאות דתית ובמנהיגותו הכריזמאטית של חומייני היא המניעה היום את רצון הליחמה האיראני תחת הסיסמה של הצלת המולדת הפרסית מהאויב העיראקי.

הצבא האיראני השבור והמפורר מהטיהור רים הפנימיים, לא נשכר. השילוב בינו ובין הכוחות המיליציוניים השונים ובעיקר יציבותו של הממסד הדתי מאפשרים לו עמידה לאורך זמן מול הכוח העיראקי המותש גם הוא.

נראה שאין לעיראקים יכולת צבאית להכריע את איראן ובוודאי שאין לאיראנים יכולת להכריע את עיראק. לעיראק אין עצמה מספקת להביא את המלחמה לידי סיום מוצלח. איראן לעומת זאת מסוגלת להחזיק מבחינה כלכלית גם ללא חבל מערב חוויסטאן מבלי שהדבר יפגע בכושרה לשלוט על המפרץ הפרסי.

שני הצדדים מצויים כעת במלכוד מדיני. צדאם חוסין אינו יכול לסגת מדרישתו לריבונות עיראקית מלאה על השאט-אל-ערב (ובודאי שאינו יכול להרשות לעצמו נסיגה חד-צדדית מחוויסטאן). ואילו איראן אינה יכולה לקבל דרישה זו. כוחו וזכות קיומו של המשטר הנוכחי בטהרן טמונים בכוחותו. להמשיך ולקיים את המלחמה. הפסקת המלחמה מצדו פירושה למעשה הודאה בכישלון המשטר ובנחיתות החומייניזם. גם כל משטר אחר, אם וכאשר יעלה לשלטון בטהרן יתקשה לוותר על שטחים איראניים ולחתום על הסכם כניעה. לפנינו אפוא מאבק ארוך ומתמשך, מעין "מלחמת התשה" שאין סופה נראה לעין.

מטוס פאנטום של חיל-האוויר האיראני שנפגע בקרבות

התנסה בבעיות קרקעיות באזורים קשי עבירות כהר וכאזורי ביצה ומים. הוא לחם בכוחות חי"ר מצויידים באמצעים נ"ט, במסוקים נ"ט, במטוסים ובכוחות פושטים. כוחות החי"ר הממוכן המצויידים בנגמ"שים מודרניים מתוצרת מורחית (בי"אס-פי"1) ומתוצרת מערבית (אס-113) פעלו בצוותי קרב מתוגברים בשריון, ארטילריה, הנדסה ויחידות נ"ט. הם פעלו בשטחים המישוריים ובהר, צלחו מכשולי מים ונלחמו בתוך שטח עירוני.

הכוחות המיוחדים — יחידות הקומנדו של צבא עיראק — היו "היהלום שבכתר". הם הופעלו במשימות מגוונות ושימשו למעשה תרופה מוצלחת יחידה לבעיות שהתעוררו. הם פעלו בכוחות מעולים באיגופים, במארבים ובהשתלטות על יעדים בשטח ההררי. הם הופעלו על מנת להכריע כושר התנגדות בשטח הבנוי (בעיקר בחורמשה), צלחו ראשונים את הקרון והשתלטו ככוח חוד על ראש הגשר. הם תקפו גם יעדים בעייתיים ומחנות צבא והשתלטו עליהם.

גם הכוחות המסייעים: הארטילריה, ההנדסה והיחידות הלוגיסטיות השתתפו בלחימה ורכשו ניסיון. חיל האוויר ויחידות ההגנה האווירית, שלא תמיד הוכיחו יעילות איתרו ליקויים וישאפו לתקנם בעתיד.

מספר כלי נשק הופעלו לראשונה בלחימה: שוגרו טילי קרקע-קרקע, הופעלו תותחים מתנייעים חדשים, שוגרו טילי קרקע-אוויר

הצבא העיראקי, אין לשכוח כי פעילות צבאית זו, הנמשכת כבר יותר ממאה ימים, תורמת לא במעט ללימוד לקחים ולרכישת ניסיון קרבי. הצבא שהוקם ונבנה על ברכי הדוקטרינה הבריטית-מערבית רכש כלים, למד והתאמן בסיוע הדוקטרינה הסובייטית-מזרחית ואימץ לעצמו תורת לחימה משל עצמו. "פעם אומרים שאנו שואבים מהדוקטרינה הסובייטית ופעם אומרים שזו דוקטרינה מערבית ואני אומר שזו הדוקטרינה העיראקית ערבית המופקת מלקחינו ומלקחי כל הערבים" אמר נשיא עיראק צדאם חוסין, במסיבת העיתונאים ב-10 בנובמבר. ללקחים של העבר נוספים עתה לקחים חדשים.

הצבא שבנה מסגרות רבות ומפקדות שנועדו לשלוט על כוחות אלה, רכש ניסיון בנושא שהתגלה כלקוי — בשליטה על הגייסות, בהפעלת המושכלת ובמיצוי עצמתם. שתי מפקדות הקורפוסים (פילק) שפעלו בגזרת ההר ובאזור חוויסטאן, וכן כל מפקדות הדיביזיות הופעלו זו לראשונה בפעולות קרביות ורכשו ניסיון. השריון העיראקי שהפעיל לראשונה גם טנקי טי-72 פעל במסגרות ובצוותים שונים (בשום מקרה לא בסדר כוח שמעל לחטיבה). בסיוע יחידות ארטילריה וחיילי הכוחות המיוחדים. כוחותיו השתתפו בכל צורות הקרב, בפשיטות משוריינות, במארבים, בצליחת מכשולי מים, בלחימה בשטח בנוי, בקרבות לילה מול שריון אויב, בהתקפה ובהגנה מתמשכת בתוך מערך מבוצר ובלעדיו. השריון